

V osídlach „Veľkého Druhého“

Emil Višňovský

(písané pre Kritiku a Kontext)

Celý váš život bude otvorený prehliadaniu.

Larry Page

„Vygúglite si to“ — všetci to poznáme. Google je pre nás zdrojom prvých informácií.

Digitálne (informačné, komunikačné) technológie vtrhli do našich životov ako smršť — a valia sa na nás ako cunami, pred ktorým niet úniku. Okrem politických zmien po roku 1989 sú to práve technologické zmeny, ktoré sú nemenej významným faktorom premien v spôsobe života súčasných generácií. Prevažná väčšina tento vývoj prijala ako otvorenie sa predtým netušeným možnostiam v komunikácii, práci, zábave, relaxe či živote vôbec. A ak niektorí postupne začali hovoriť o určitých znakoch „digitálnej závislosti“ (napríklad od mobilných telefónov) alebo dokonca o „digitálnej demencii“ (ako napríklad nemecký psychiater Manfred Spitzer či ešte pred ním americký filozof Mark Bauerlein o „digitálnej stupidizácii“ mladej generácie), väčšina to brala ako „objektívnu nevyhnutnosť“ na ceste k pokroku, prípadne ako daň, ktorú treba zaplatiť za predtým netušené informačné a komunikačné služby, ktorých výhody z hľadiska užívateľov ďaleko presahujú nevýhody.

Mágia digitalizácie fascinuje a hypnotizuje. Zrejme aj preto, že je výrazom prirodzenej ľudskej túžby po otvorení sveta, potreby socializovať sa, komunikovať, spájať sa s druhými, zdieľať svoje životy a nežiť v izolácii.

Keď Rakúšan Viktor Mayer-Schönberger, dnes profesor internetovej správy na univerzite v Oxforde, spolu s americkým žurnalistom Kennethom Cukierom vydali knihu Veľké dáta (*Big Data*, 2013), v ktorej týmto termínom poskytli emblém pre jednu z hlavných charakteristík súčasnej doby, a keď po nich izraelský historik Yuval Noah Harari nielen vo svojich prácach (*Sapiens*, *Homo Deus*, 21 lekcí pre 21. storočie), ale aj v prednáške na Svetovom ekonomickom fóre v Davose (2018) začal tvrdiť, že žijeme v ére „dataizmu“, že „všetko je algoritmus“ a rozhodujúcimi ekonomickými aktívmi sú jednoducho „dáta“, obraz o súčasnom svete sa začal dotvárať. Faktom života v tomto svete sú dáta — dáta o všetkom vrátane nás samých;

dáta fabrikované, komunikované, konzumované, analyzované a napokon kapitalizované prostredníctvom subjektov, ktoré vlastnia či riadia digitálne technológie.

Posuňme sa ešte k predmetom denného užívania: od auta, televízora, hodínok, kuchynských spotrebičov cez kamerové systémy, meteorologické meracie prístroje atď. k ďalším s prvkami umelej inteligencie (detské hračky) až po predmety, ktoré sa zabudovaním senzorov (čipov) stávajú inteligentnými (*smart*) tým, že zbierajú dáta samy o sebe, svojom prostredí, o našom zdraví, emóciách, plánoch atď. Preto dnes už nehovoríme len o „internetových veciach“, ale o „internetových všetkých“ ako „inteligentnom prepojení ľudí, procesov, dát a vecí“ (podľa definície spoločnosti Cisco Systems, Inc., ktorá prišla s týmto konceptom).

Všetko, čo je možné digitalizovať, bude digitalizované (ako správne, i keď neoriginálne píše futuroológ Gerd Leonhard vo svojej knihe *Technológia vs. humanita*, 2016, slovenské vydanie 2018). Kto tu komu slúži a kto koho ovláda? Ako fungujú globálni „technologickí oligarchovia“ Google, Amazon, Facebook, Apple, Microsoft a ďalší?

Svet, v ktorom žijeme, sa po roku 1989 zmenil až tak, že porozumieť tomu, čo sa v ňom deje, je možno najnáročnejšia výzva pre každého z nás.

*Každá digitálna aplikácia, ktorá môže byť
použitá na sledovanie a kontrolu, bude
použitá na sledovanie a kontrolu.*

Shoshana Zuboff, emeritná profesorka na Harvard Business School (s doktorátom zo sociálnej psychológie a filozofickým vzdelaním), kladie podobné otázky v úvode svojej knihy¹ ešte aj inak: či sa tento digitálny svet môže stať naším ľudským domovom? Teda či si dokážeme z tohto sveta urobiť miesto, kde sa bude dať ľudsky žiť? Pretože bez takého domova podľa nej sotva máme budúcnosť, na ktorú by sme sa mohli tešiť.

Autorkine myšlienky dozrievajú 30 rokov a nadväzujú na jej prvú prácu, v ktorej v mnohom predbehla dobu, napríklad konceptom učenia (a intelektuálnej činnosti vôbec) ako nového druhu práce.² Už vtedy formulovala svoje 3 „zákony“: 1. Všetko, čo môže byť automatizované, bude automatizované; 2. Všetko, čo môže byť informatizované, bude informatizované; 3. Každá digitálna aplikácia, ktorá môže byť použitá na sledovanie a kontrolu, bude použitá na sledovanie a kontrolu. V tejto staršej knihe Sh. Zuboff ako jedna z prvých skúmala nástup informačných technológií do firiem, ich

1 Shoshana Zuboff: *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. New York: PublicAffairs, 2019, 717 strán.

2 Shoshana Zuboff: *In The Age of The Smart Machine: The Future of Work and Power*. New York: Basic Books, 1988, s. 395.

vplyv na pracovný proces. Popri automatizácii opísala aj „informačné panno-
ptikum“ ako výraz neodolateľného pokušenia manažérov využívať počítače na kontrolu a predvídanie správania pracovníkov. Nasadenie počítačov tak získavalo popri funkcii efektívneho pracovného nástroja aj „sledovateľ-
skú“ funkciu v záujme zdokonaleného riadenia. Všeobecné rozšírenie tejto
stratégie Zuboff neskôr nazvala „zbraňami masového sledovania“.

*Každá technológia je súbor nástrojov, prostried-
kov, ale podstatné sú ľudské ciele, akým slúži, nota
bene hodnoty, ktorými sa riadi jej vytváranie a vy-
užívanie. Neexistuje žiadny vývoj ani aplikácia tech-
nológií mimo záujmov konkrétnych ľudí.*

Nová kniha Sh. Zuboff má ohromný interdisciplinárny záber, okrem
filozofických myšlienok pracuje s poznatkami z ekonómie, psychológie, his-
tória, politických vied, mediálnych štúdií atď. Recenzenti už stihli prirov-
nať jej význam k dielam A. Smitha, K. Marxa, M. Webera či T. Pikettyho.
Jadrom knihy je nová teória novej paradigmy (typu, modelu) kapitalizmu —
„sledovateľského kapitalizmu“³ ako súčasnej verzie „informačného“ či „di-
gitálneho“ kapitalizmu, ktorá je síce ešte len v začiatkoch, ale zasluhuje si
pozornosť. Zuboff ponúka teóriu, podľa ktorej problémom nie je technoló-
gia sama, ale spoločenské spôsoby a ekonomické vzťahy, v akých technoló-
gia funguje — inak povedané, kultúra ako spôsob ľudského bytia. Techno-
logický determinizmus je buď omyl, alebo ešte niečo horšie — ideologická
doktrína —, pretože žiadna technológia nevytvára ekonomické, politické,
spoločenské a morálne formy (a normy), v rámci ktorých funguje. Tie vytvá-
rajú ľudia rovnako ako samu technológiu. Digitálne zotročenie alebo digi-
tálna emancipácia — to nie je vec technológie, ale spoločenského a ekono-
mického poriadku.

Je to teda naopak. Každá technológia je súbor nástrojov, prostried-
kov, ale podstatné sú ľudské a spoločenské ciele, akým slúži, *nota bene* hod-
noty, ktorými sa riadi jej vytváranie a využívanie. Neexistuje žiadny vývoj
ani aplikácia technológií mimo ľudskej spoločnosti a záujmov konkrétnych
ľudí, mimo kultúry. Aj v oblasti technológie (rovnako ako aj vo všetkých
oblastiach ľudského života vrátane vedy) sme stále vo sfére ľudského ko-
nania a rozhodovania (a teda aj rozumu a citu, vôle a moci atď.), odkiaľ
nemôžeme vystúpiť. Prirodzene, nie je to sféra „čistej vôle“ bez akýchkoľvek

3 Z angl. *surveillance* — sledovanie, pozorovanie, dozor, dohľad, kontrola. Ako jedni
z prvých použili termín „sledovateľský kapitalizmus“ v tlači americký sociológ John
Bellamy Foster a profesor komunikácie Robert W. McChesney (2014). Inšpirácia
M. Foucaultom by tu mohla byť zrejماً, avšak ani jeden z týchto autorov, rovnako
ako Zuboff, naňho explicitne neodkazuje.

determinantov, ale rovnako to nie je ani oblasť „čistej nevyhnutnosti“ bez toho, aby ľudia mali možnosti na sebadetermináciu.

Technológia nezabezpečuje sama osebe civilizáciu, ani dobrý život. Pochopiť to znamená prestať byť zaslepení technologickými úspechmi a zamerať sa na riešenie spoločenských, morálnych a ekonomických otázok, ktoré sú pre budúcnosť ľudí rozhodujúce.

Autorkiným zámerom je popísať „ekonomickú logiku“ sledovateľského kapitalizmu a jej spoločenské dôsledky, v mnohom doposiaľ skryté, resp. zakrývané. Jej motivácia vychádza z potreby riešiť rozpor medzi informačnou technológiou a ľudským životom: technológia na jednej strane poskytuje revolučne nové možnosti, na druhej strane spôsob jej používania a rozvíjania zabraňuje tieto možnosti naplniť humánnym a demokratickým spôsobom. Príčinou toho je podľa Zuboff práve „sledovateľská“ logika či kultúra súkromného podnikania, ale aj verejného (štátneho) spravovania, ktoré bez týchto technológií — rovnako ako život súčasných ľudí — nemôžu existovať ani fungovať. Akokoľvek rozvinutá technológia nezabezpečuje sama osebe úspešnú civilizáciu, ani dobrý život ľudí. Pochopiť to znamená prestať byť zaslepení technologickými úspechmi a zamerať sa na riešenie spoločenských, morálnych, politických a ekonomických otázok, ktoré sú pre život a budúcnosť ľudí rozhodujúce. Samozrejme, to nie je žiadna výzva na „digitálny luddizmus“, ale na reorientáciu technologického rozvoja v prospech človeka a spoločnosti.

Prečo „sledovateľský“ a prečo „kapitalizmus“?

Kapitalizmus je moderný spoločenský poriadok, spôsob tvorby bohatstva, jeho distribúcie a spotreby. Kapitalisti na to využívajú všetky dostupné zdroje — tie, ktoré nachádzajú, i tie, ktoré vytvárajú —, kedysi najmä prírodné, materiálne, dnes čím ďalej tým viac intelektuálne, informačné. A, samozrejme, „ľudské zdroje“: pracovné sily. Podstatou kapitalizmu je produkcia a reprodukcia, akumulácia a reinvestícia kapitálu v materiálnej, sociálnej a intelektuálnej forme. Tak ako priemyselná revolúcia 19. storočia ekonomicky korešpondovala s klasickým kapitalizmom a postindustriálna revolúcia 20. storočia s neoliberálnym kapitalizmom, najnovšia digitálna revolúcia 21. storočia korešponduje so „sledovateľským kapitalizmom.“ Tento najnovší typ kapitalizmu stojí na tom, že žijeme v informačnej spoločnosti a pre efektívny život v nej sú rozhodujúce informačné procesy, ktoré expandujú. V prípade modelu kapitalizmu, ktorý popisuje Zuboff, ide však o iný typ fungovania a privlastňovania. Di-

gitálny svet umožňuje iný spôsob výroby aj iný spôsob života, hoci tvorba bohatstva prostredníctvom kapitálu ako cieľ zostáva. Hlavnými výrobnými prostriedkami sa teraz stávajú „prostriedky behaviorálnej modifikácie“, t. j. zmeny ľudského správania, na ktoré sa „sledovateľskí kapitalisti“ zameriavajú.

Sledovateľský kapitalizmus vznikol ako aplikácia kapitalistických vzťahov na situáciu digitálnej civilizácie, ktorá sa dostala do éry „veľkých dát“. Digitálna technológia vytvára možnosti a príležitosti, kapitalistický prístup ich mení na skutočnosť. Nejde však o akékoľvek alebo všetky dáta. Ako rozhodujúce sa ukazujú dáta (informácie, poznatky) o ľudskom správaní, „behaviorálne“ (alebo „antropologické“) dáta, ktoré sa stávajú zdrojom a predmetom marketizácie, komodifikácie a monetizácie, teda kapitalizácie. Prostredníctvom týchto dát a ich analýzy sa radikálne mení situácia na trhu smerom od neistoty k istote, od neurčitosti k predvídaníu.

„Sledovanie“ je tu kľúčové vo viacerých rovinách. Ide o metódy marketingu, ktoré sú kľúčom k ohromným ziskom prostredníctvom speňaženia dát o ľubovoľnom človeku, o každom jeho akte, dokonca aj myšlienke. Je to totálna kapitalizácia ľudského života ako princíp podnikania.

„Sledovanie“ je tu kľúčové vo viacerých rovinách a významoch. Ide o metódy marketingu a akumulácie, ktoré sú kľúčom k ohromným masovým ziskom prostredníctvom speňaženia dát o ľubovoľnom človeku, o každom jeho akte a pohybe, dokonca aj myšlienke či pociťte. Je to totálna kapitalizácia ľudského života ako princíp podnikania. Digitálne technológie umožňujú totiž sledovať kohokoľvek nielen na internete, ale aj v reálnom čase a priestore pomocou osobných prídavných zariadení, aplikácií v mobilných telefónoch atď. Stratégiou sledovateľských firiem je: 1. získať prístup ku všetkému, čo robíte počas 24 hodín i ako to robíte, kde a s kým atď., teda sledovať váš život; 2. prostriedkom na to sú digitálne médiá, ktoré umožňujú získať digitálne dáta o vás a vašom živote; 3. sledovať toho, kto by mohol tieto dáta využiť pre svoj biznis a tomu ich predávať; a napokon, 4. každý biznis musí sledovať týchto sledovateľov a zhromažďovateľov dát, aby s nimi mohol obchodovať a potom podľa svojho zamerania s istotou realizovať svoje produkty a služby. Vzniká tak trh behaviorálnych dát, od ktorého začínajú závisieť aj ostatné segmenty trhu, ba celý spôsob výroby. Tieto dáta sa stávajú najcennejším artiklom.

Zdalo by sa, že tento vývoj pripomína naplnenie orwellovského scenára o „Veľkom bratovi“. Zuboff však (napriek niektorým paralelám) uka-

zuje, že tu nejde o politický, ale o ekonomický model. Ten symbolizuje jej metafora „Veľkého Druhého“ ako monštra, ktorým je celý systém sledovateľského biznisu, reprezentovaný predovšetkým globálnymi digitálnymi spoločnosťami ako Google, Facebook, Amazon, Microsoft, Apple atď. Bez tohto „Veľkého Druhého“ komunikácia, práca, zábava, relax či život vôbec v súčasnom svete už nie sú možné. „Veľký Druhý je všadeprítomný inštitucionálny režim, ktorý modifikuje a komodifikuje každodennú skúsenosť od hriankovačov po ľudské telá, od komunikácie po myslenie, a to všetko s cieľom ustanoviť nové cesty k monetizácii a profitu. Veľký Druhý je suverénna moc blízkej budúcnosti, ktorá anihiluje slobodu, dosiahnutú vládou zákona.... Veľký Druhý je inkarnáciou elektronického textu 21. storočia, ktorá aspiruje na to, že zahrnie a odhalí všetky vnútorné fakty trhového, spoločenského, telesného a biologického správania... Na rozdiel od centralizovanej moci masovej spoločnosti, od Veľkého Druhého sa nedá uniknúť. Neexistuje miesto, kde by On nebol“ (s. 81 – 82).

Paradigmatická zmena a zároveň kritický moment sledovateľského kapitalizmu podľa Sh. Zuboff spočívajú v tom, čo a ako sa stalo zdrojom jeho ziskov a prosperity. Presnejšie, „kto“ sa stal týmto zdrojom. Tento objav patrí spoločnosti Google, ktorá ako prvá začala kapitalizovať behaviorálne dáta. Sú to dáta o klientoch (užívateľoch), využívajúcich služby globálnych digitálnych korporácií, pričom tieto dáta vznikajú priamo v procese užívania ich zariadení a médií, takže pre ich poskytovateľov sú prakticky zadarmo. Stačí si ich len „postahovať“ a potom ďalej s nimi pracovať: skladať, triediť, baliť a expedovať ďalším užívateľom (napr. reklamným firmám alebo priamo výrobcom reálnych služieb a tovarov). Tentokrát však už nie zadarmo. Ten, kto je zdrojom svojich vlastných dát — ľudia ako užívatelia — nie je ich vlastníkom a nedisponuje nimi ani na trhu. Táto stránka vzťahu užívateľov a poskytovateľov digitálnych (napr. internetových) služieb nie je trhová a nie je ani predmetom zmluvného vzťahu medzi nimi (podľa Zuboff ide o „pseudozmluvný“ vzťah), pretože prví svoje behaviorálne dáta (dáta o sebe) druhým nepredávajú. Trhový vzťah je až medzi poskytovateľmi a ich odberateľmi. Užívatelia digitálnych služieb nie sú ani zamestnancami, ani obchodnými partnermi (odberateľmi) ich poskytovateľov (firiem Google, Facebook atď.). To znamená, že oproti klasickému kapitalizmu tieto firmy nepotrebujú na vytváranie a akumuláciu svojich ziskov pracovné sily týchto ľudí, užívateľov, potrebujú len ich existenciu. Zuboff ukazuje, že tak ako zdrojom industriálneho i postindustriálneho kapitalizmu bola príroda a ľuďmi vytvorené produkty (pôda, práca, technológie a peniaze), teraz sa týmto zdrojom stáva sama ľudská existencia so všetkými jej atribútmi, fyzickými i nefyzickými, statickými i dynamickými, jednoducho ľudia ako reálne bytosti. Človek už len tým, že existuje — a tým viac, že koná a nejako sa správa, že je *homo agens* — generuje o sebe dáta, je ich producentom, stačí ich z neho len „vyťažiť“ a potom ďalej z týchto dát „ťažiť“ (alebo aj priamo „žiť“

t. j. postaviť si na dátach z existencie druhého svoju vlastnú existenciu). Stačí sa narodiť (alebo aj zomrieť) — a už sa na vás zamerajú, odmerajú vás a ponúknu niekomu na digitálnom trhu ľudských bytostí. Na tomto trhu je možné predať alebo kúpiť prostredníctvom dát hocikoho, a ani o tom nemusí tušiť. Svet dát je nekonečný, takže tento typ kapitalizmu objavil novú zlatú baňu...

Ak sa má digitálny svet stať naším domovom, musíme ho vziať do vlastných rúk a utvárať ho inak, než to robia sledovateľskí kapitalisti. digitalizácia má slúžiť humanizácii a civilizácii ľudského života na tejto planéte, nie ziskom technologických oligarchov.

Práve táto možnosť a schopnosť „prekladať“ všetko do „jazyka dát“ a v tomto jazyku to prezentovať, je druhým základným faktorom, ktorý umožňuje túto paradigmatickú zmenu v rámci kapitalistického spoločenského poriadku. Zuboff túto fázu informačnej civilizácie nazýva „datafikácia“ („dataizácia“) a v kritickej rekonštrukcii ukazuje, ako k nej západná spoločnosť dospela. Okrem digitalizácie technológii v ekonomickej rovine to bol neoliberalizmus konca 20. storočia s jeho monetarizmom, privatizáciou a absolutizáciou trhových mechanizmov; v rovine vedeckého poznania to boli radikálny skinnerovský behaviorizmus, nástup kognitívnych vied a v rámci nich presadzovanie exaktnosti v skúmaní ľudskej mysle pomocou metodológií prírodných, technických a informatických vied. K tomu sa pridali veľmi vplyvné prístupy počítačových vied, ktoré najnovšie vyústili do koncepcie „kvantifikovaného Ja“ Gordona Bella alebo do absurdného, ale reálneho obnovenia comtovskej „sociálnej fyziky“ v pôsobení Alexa Pentlanda a jeho nasledovníkov. Výsledkom je ekonomistická a počítačová koncepcia človeka ako bytosti, ktorej podstatu možno vyjadriť v behaviorálnych (antropologických) dátach, stačí tieto dáta len získať (čím viac, tým lepšie) a potom pomocou nich človeka spätne modelovať (manipulovať). Pochopiteľne, týmito dátami môžeme všetko na človeku „odmerať“, vyjadriť matematicky a štatisticky, a takto najlepšie „preložiť“ do jazyka financií. Diktát metriky je vari najúčinnejším prostriedkom sledovateľského kapitalizmu ako dediča jeho neoliberálneho zdroja.

Za tým je predpoklad, že ľudia sú ovládateľní, manipulovateľní cez ich vlastné behaviorálne dáta — že ľudia ako bytosti a ich život je identický s týmito dátami, čo je len nová forma sociálneho mechanicizmu a antihumánnej snahy zredukovať ľudí na abstraktné jednotky, čísla. Nepripomína to niečo? Veď najlepšie je z ľudí urobiť bezduché stroje, a vtedy ich môžeme ovládať či vyťažiť z nich svoje zisky. Antihumánna črta tohto systému nie je v priamom fyzickom vykorisťovaní, dokonca ani v priamej mentálnej ma-

nipulácii, ale v zneužití toho, čoho sú ľudia priamo nositeľmi a bez čoho nemôžu žiť a konať — ich vlastných atribútov, ktoré sa netýkajú práce, ale správania vôbec. Zuboff to nazýva „behaviorálnym ziskom“.

Aké sú implikácie tohto vývoja? Okrem morálnych a právnych, ktoré znepokojujú Sh. Zuboff, sú to ďalšie, podľa nej ešte vážnejšie, a to politické, psychologické, antropologické a kultúrne dôsledky. Morálne je vrcholne poburujúce, keď zdrojom tvorby bohatstva a prosperity v ľudskej spoločnosti sú ľudské (antropologické) behaviorálne dáta a metódy behaviorálnej modifikácie, a to navyše tak, že tieto „ľudské zdroje“ nemajú ani možnosť dať na to súhlas či nesúhlas, pretože jednoducho o tom nevedia. Rovnako je neúnosná situácia, keď sledovateľské firmy a ich trh fungujú takmer v situácii právneho vákuu. V etickom aj právnom jazyku sa takéto praktiky označujú priamo ako „krádež“, „lúpež“, „korupcia“ a podobne. Politicky je alarmujúce, ak dochádza k aliancii sledovateľských firiem s bezpečnostnými aparatmi vlád, ideologicky zdôvodňovanej ochranou obyvateľstva. Nemusíme hneď vo všetkom súhlasiť s pozitívnymi referenciami Zuboff na Snowdena či Wikileaks, môžeme však adresovať politickej sfére výzvu: „Ak neviete plniť svoje bezpečnostné funkcie inak ako totálnym sledovaním obyvateľstva, tak stojí za úvahu vaša kompetentnosť. Pretože tento spôsob ochrany sa zásadne dotýka našej ľudskej dôstojnosti.“

Práve ataky na súkromie, osobnú identitu a autonómiu, ba intimitu a psychickú integritu človeka, na jeho možnosti utvárať svoj vlastný život podľa seba, na jeho slobodnú vôľu a rozhodovanie spôsobujú neúnosné psychologickým ujmy či deformácie, ktorým mnohí nevedia čeliť. Ako napríklad v prípade Facebooku, kde ide o hypertrofiu sociálnych komparácií v záujme sociálneho uznania. Vytváranie „sociálnych tlakov“ sa tiež stalo všeobecne akceptovanou politickou aj manažérskou praktikou. Nikoho z takýchto „sociálnych inžinierov“ nezaujímajú dôsledky pre morálne a duševné zdravie ľudí.

Inštrumentálna moc („inštrumentarizmus“) Veľkého Druhého je priamo antidemokratická. Odmieťa zodpovedať sa ľuďom a ignoruje ich potreby, obhajuje aristokraciu a nerovnosti, ktoré aj vytvára. Nevládne hrubou, ale rafinovanou silou. Koncentrácia dát v zariadeniach sledovateľských firiem vytvára zásadné asymetrie v informovanosti, odbornosti, znalostiach aj rozhodovacej moci. Tieto firmy podľa Zuboff spáchali „puč zhora“, avšak nie proti štátu, ale proti „ľudu“. Uprednostnili mechanizmy trhu pred mechanizmami demokracie. V dôsledku toho erózia sociálnej dôvery dosiahla také rozmery, že ohrozuje základy ľudského spolužitia.

Sledovateľskému kapitalizmu sa za pomerne krátky čas (2 desaťročia) podarilo položiť základy kultúry, ohrozujúcej najlepšie tradície humanity a humanizmu — toho, čo nás robí ľuďmi a čo sa utváralo celé dejiny —, aj keď si to mnohí neuvedomujú. Bez takých hodnôt ako osobná sloboda, sebaurčenie, právo na súkromie a na voľbu individuálneho spôsobu života, právo na domov ako útočisko atď., nie je možný nielen dobrý život človeka, ale ani demokracia. A bez demokracie je sotva možná dobrá spoločnosť. Kniha Sh. Zuboff je kritickou analýzou, ktorá otvára oči a zároveň alarmuje, bije na poplach. Usiluje sa tiež naznačiť cesty, ako čeliť tejto škodlivej verzii kapitalizmu: verejná morálna kritika a obhajoba demokracie; legislatívne iniciatívy a akty; sociálna aktivita a solidarita; transparentnosť, informovanosť a úcta k jednotlivcovi, ale najmä vzhľad do toho, o čo tu ide.

Sh. Zuboff veľmi pravdepodobne svojou knihou naženie vodu na mlyn mnohým antikapitalistom, hoci sama svojimi návrhmi zostáva v rámci kapitalizmu. Sledovateľský kapitalizmus bez digitálnej civilizácie by nebol možný, ale digitálna civilizácia bez neho možná je. Aj táto civilizácia je však len náš ľudský výtvor a o tom, či bude mať humánnu podobu, môžu rozhodnúť len sami vzdelaní, kultúrni a demokratickí aktéri. Takí, ktorí poznajú svoju osobnú hodnotu aj hodnotu svojho života v spoločenstve s druhými.

Záver Sh. Zuboff je jasný: ak sa má digitálny svet stať naším domovom, musíme ho vziať do vlastných rúk a utvárať ho inak, než to robia sledovateľskí kapitalisti. Jej presvedčením je, že digitalizácia má slúžiť humanizácii a kultivácii (civilizácii) ľudského života na tejto planéte, nie ziskom technologických oligarchov. Preto je potrebné nájsť iné spôsoby fungovania a používania digitálnych technológií. Vyzýva uvedomiť si toto všetko a povedať „nie“ takémuto patologickému kapitalizmu. Vypovedať faustovskú zmluvu s ním.

Rudolf Sikora

Z mesta von II. 1970. Záznam akcie. Spolupráca Ladislav Paule